

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

Дарія Гошовська, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

Стаття присвячена факторному аналізу емпіричних показників самоакцептації, що відіграють важливу роль у формуванні моральної самооцінки дівчаток підліткового віку. Здійснено порівняльний аналіз вибірки з масової загальноосвітньої школи, гімназії, школи-інтернату, встановлено основні параметри і відмінності морального самооцінювання залежно від різних соціокультурних детермінант.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. У ракурсі нашого дослідження об'єктом емпіричного пошуку була самоакцептація як аксіологічна домінанта розвитку системи морального самооцінювання дівчаток підліткового віку. Наші дослідження дають підстави стверджувати, що самоприйняття і самооцінювання дівчаток-підлітків з навчально-виховних закладів різного типу (масова загальноосвітня школа, гімназія, школа-інтернат) мають певні відмінності й суттєвий вплив на формування моральної самооцінки, гендерної ідентичності та весь загальноособистісний розвиток [2, 3, 4, 5].

Як стверджують Д. Лоулі й А. Максвелл, “з практичного боку факторна модель дає змогу адекватно розраховувати коваріційну структуру між відносно великою кількістю змінних за допомогою меншої кількості простих факторів. З теоретичного боку – це віра в те, що характеристики людської поведінки, якою б не була їхня природа, можна описати в термінах порівняно невеликої кількості психологічних факторів чи ознак” [6, 14].

Здійснений нами факторний аналіз експериментальних даних був побудований за принципом висхідної генетичної лінії (С.Д. Максименко) та мав таку структуру:

1. Загальний факторний аналіз – показники класів з усіх чотирьох типів шкіл (міська середня школа – 5, 6, 7, 8, 9 класи; регіональна гімназія – 5, 9 класи; школа-інтернат – 5, 9 класи; сільська школа – 5, 9 класи);

2. Факторний аналіз – показники класів міської середньої школи (5, 6, 7, 8, 9 класи);

3. Факторний аналіз – показники всіх п'ятих класів з усіх типів шкіл;

4. Факторний аналіз – показники всіх дев'ятих класів з усіх типів шкіл.

Серед багатьох вичленуваних факторів розглядались по чотири основні фактори, на які припало найбільше семантичне навантаження.

Загалом, усі показники й результати поліфакторного аналізу розглядались крізь призму єдності, субординації, взаємозалежності та взаємодоповнюваності.

Унаслідок проведеного загального факторного аналізу найбільше семантичне навантаження припало на перший фактор, який ми умовно назвали “особистісна знехтуваність (загальна)”. Сюди ввійшли такі показники: “занедбаність”, “знехтуваність”, “випадковість” і зі знаком “-” “опіка”, “любов”, “надмірна вимогливість”, “поведінка”.

Добір показників, їхня своєрідна полярність дають підстави стверджувати про складність становлення самоакцептації в дівчаток-підлітків з усіх типів шкіл та вплив самоакцептивної атрибуції на формування моральної самооцінки. Загальнотеоретичну тенденцію розвитку самоприйняття дівчаток підліткового віку можна вивести як відчуття нестачі уваги до себе і непотрібності, брак турботи, самотність. Акцептація з боку довколишніх людей, насамперед референтних осіб і найближчого мікросередовища, вбачається дівчаткам-підліткам недостатньою, нестабільною та випадковою. Їм не вистачає відчуття потрібності людям, вони потребують дбайливішої опіки і сильнішої любові, тому це суттєво позначається на поведінкових реакціях.

На наш погляд, дівчатка підліткового віку переживають гостро і болісно ситуації уникнення насамперед тому, що перебувають на одному з

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

найскладніших і найвідповідальніших етапів особистісного онтогенезу, коли здійснюється перехід від дитинства до дорослості та відбуваються серйозні й важливі перебудовні процеси на психофізіологічному, власне психічному, фізичному, конституційному та інших рівнях. Безперечно, це суттєво ускладнює формування моральної самооцінки. До речі, про подібне йдеться у фундаментальному дослідженні М. Алексєєвої та О. Насонові [1], де стверджується надзвичайно важлива роль соціокультурних детермінант і насамперед сім'ї на самосвідомість та особистісний розвиток підлітків.

Підтвердження знаходимо і внаслідок аналізу першого фактора (5-ї класи), що умовно названий "особистісна знехтуваність (початкова)". До нього ввійшли такі показники: "занедбаність", "знехтуваність" і зі знаком "-", "опіка", "надмірна вимогливість", "прийняття характеру", "поведінка", "прийняття зовнішності". Як бачимо, п'ятикласниці через відчуття занедбаності і знехтуваності з боку інших мають проблеми не лише з поведінкою, але й з прийняттям свого характеру і навіть власної зовнішності.

Перший фактор (9-ї класи) під умовною назвою "особистісна знехтуваність (завершальна)" теж фіксує складнощі в процесі розвитку самоакцептації дев'ятикласниць. До нього ввійшли такі показники: "знехтуваність", "занедбаність", "випадковість", "безкорисливість", "чутливість", "жертвовність" і зі знаком "-" "любов", "опіка", "ставлення до виконання справ", "самооцінна тривожність". Звісно, такий депресивний модус ускладнює формування системи самооцінювання, впливаючи і на її моральні складові.

Отже перший фактор "особистісна знехтуваність (загальна)" знайшов своє підтвердження в інших факторах (показники п'ятих класів, показники дев'ятих класів), і на чільне місце висувається потреба аналізу показників "знехтуваність" і "занедбаність".

Аналіз їхньої представленості та вікової динаміки у дівчаток-підлітків з міської середньої школи дозволяє стверджувати, що порівняно з 5 класом вони мають деяку тенденцію до зменшення в 9 класі. Найвищий рівень прояву припадає на 8 клас, що можна інтерпретувати як наслідок пікового розвитку, після якого настає полегшення, спадання сили відчуття. Загалом, розвиток цих показників можна розглядати як нормальний і нестрибоподібний.

Аналіз стану показників "знехтуваність" і "занедбаність" на етапі умовного "вступу в

підлітковість" показує, що найвищий рівень їхнього розвитку, а значить і найнегативніший вплив на самоакцептацію та моральне самооцінювання припадає на п'ятикласниць школи-інтернату. Якраз в умовах різновидової депривації, насамперед сімейної взаємодії, дівчатка-підлітки відчують найбільшою мірою свою занедбаність і знехтуваність. Звісно, це має руйнівні негативні наслідки як для розвитку їхньої самоакцептації, так і для загальноособистісного становлення.

Найнижчий рівень розвитку обох показників спостерігаємо в дівчаток з гімназії та сільської школи. Умови їхньої соціалізації, відчуття опіки, турботи й захищеності, повноцінна сімейнорольова взаємодія, сприятливий, здебільшого комфортний побут дозволяють п'ятикласницям гімназії та сільської школи не відчувати суттєвого тиску уникнення, а орієнтуватись на акцептацію з боку батьків і довколишніх людей. Відповідним чином зростає бажання й потреба власного позитивного самоприйняття на всіх рівнях, моральне задоволення своєю Я-концепцією, формується адекватна й оптимістична самооцінка.

Майже аналогічне спостерігається на етапі умовного "виходу з підлітковості" (дев'яті класи).

Дівчатка зі школи-інтернату мають набагато вищі показники від одноліток, їм більшою мірою притаманне відчуття знехтуваності й занедбаності. Упродовж усього терміну перебування в дитячому навчально-виховному закладі закритого типу не відбулося витіснення болісних і травмувальних відчуттів самотності, непотрібності, меншовартості. Як і раніше, ці негативні чинники супроводжують і зумовлюють розвиток самосвідомості та моральної самооцінки.

Старші підлітки з інших типів шкіл, насамперед з гімназії та сільської школи, демонструють знанно нижчий рівень відчуття знехтуваності й занедбаності. Тривалий психофізичний розвиток в умовах повноцінної сімейної взаємодії, навчання в школах з добрими умовами і сприятливим мікрокліматом, поступове підсилення власного Я за рахунок позитивних експектацій збагачують самосвідомість таких дівчаток, зокрема їхнє самоприйняття. Безперечно, моральна самооцінка у таких умовах має оптимальний розвиток.

Однак усе ж потрібно констатувати, що, загалом, розвиток самоакцептації та моральної самооцінки дівчаток-підлітків відбувається у річизі психологічного дискомфорту, зумовленого гостросензитивними і нерозбірливими сприйманнями ставлень довколишніх людей і побудові на підставі них власних атрибутивних проєкцій, самооцінок і самоставлень.

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

Проте аналіз показників першого фактора (класи міської середньої школи (5, 6, 7, 8, 9)) вносить деякі корективи в погляди на перевагу в дівчаток-підлітків тенденцій дезакцептивності під час самоприйняття. Оскільки категорію підлітків з масової школи ми визначили як умовну орієнтовну норму, то аналіз показників першого фактора може дати об'єктивну інформацію про психологічні особливості розвитку самоакцептації серед дівчаток підліткового віку, які навчаються в найрозповсюдженішому та найчисленнішому освітньому закладі – міській середній школі.

До першого фактора, що вичленувався внаслідок факторного аналізу, увійшли такі показники: “любов”, “загальна самоакцептація”, “надмірна вимогливість”, “поведінка”, “ставлення до виконання справ”, “тип успішності” та зі знаком “-” “знехтуваність”, “занедбаність”.

Як бачимо, акцептація навколишніх людей, емоційна концентрація з боку батьків і вчителів сприяють позитивному розвитку загального самоприйняття, що проявляється як почуття любові й дружби, налаштування на мажорний лад і настрої у зовнішніх взаєминах і самотавленнях. Підвищується обов'язковість, діловитість, старанність (показник “ставлення до виконання справ”), поліпшується поведінка й успішність. Водночас відчуття знехтуваності й занедбаності відсуюються на другорядний план, перебуваючи в стані своєрідної пасивної актуальності. Тобто будь-яке порушення в шкалі акцептації неминуче обертається змінами і підсиленням негативних психологічних станів, насамперед замкнутості, стурбованості, самотності й розпачу, внаслідок актуалізуючого впливу відчуттів занедбаності та знехтуваності. Звісно, це впливає на міжособистісну перцепцію дівчинки-підлітка, на її аутокомунікативні зусилля і самоаналіз.

Аналіз фактора “особистісна знехтуваність (загальна)” дозволяє зробити висновок про існування низки особливостей у розвитку самоакцептації дівчаток підліткового віку. Становлення і функціонування цього складноструктурованого феномену перебігає специфічно й неоднозначно. Самоакцептації дівчаток-підлітків притаманні амбівалентні ознаки, які засвідчують перепади в модусі самосвідомості. Поряд з явними ознаками існують латентні особливості, що дуже чутливі до зміни домінуючих психологічних станів як наслідків зміни соціально-психологічних детермінант, у першу чергу – ставлень до навколишніх людей (батьків, однолітків, учителів та ін.). Внутрішній розвиток самоприйняття перебігає як неперервний перехід ситуацій

акцептування в ситуації уникнення і навпаки, що напряму впливає на розвиток моральної самооцінки, самосвідомості особистості, ускладнює тактики й стратегії життя, захащує картину світу.

Загалом, самоакцептація дівчаток з різних типів шкіл відбувається з перевагою негативних і тривожних тональностей, що пояснюється як зростаючою активністю відчуттів самотності, знехтуваності й занедбаності, так і складністю якісних гетерохронних змін упродовж підліткового віку. Особливої ваги набувають акцептуючі установки дівчаток-підлітків та їхня узгодженість-неузгодженість з акцептуючими установками довколишніх людей.

До другого фактора, що названий “амбівалентна самозакоханість”, увійшли такі показники: “впевненість-самовпевненість-самозакоханість”, “скептицизм-упертість-негативізм”, “вимогливість-непримиренність-жорстокість”, “поступливість-боязкість-пасивна покора”, “довірливість-послушність-залежність”, “уникнення боротьби” (всі зі знаком “-”).

Нам видається, що такий певною мірою алогічний добір показників якраз і засвідчує несформованість і неврівноваженість самоакцептації дівчаток підліткового віку, хисткість і коливання основних параметрів їхньої психоструктури. На підставі теоретичних положень і емпіричних фактів, на основі заздалегідь зібраного матеріалу внаслідок бесід і включеного спостереження ми згрупували в умовну парадигму такі поняття: нерозуміння, неприйняття, непослідовність, нерівномірність розподілу акцентів уваги, нестабільність, невідповідність очікувань реаліям дійсного стану речей та ін. Саме вони найчастіше супроводжують процес самоусвідомлення підлітків, впливаючи на всі рівні особистісного становлення і, звичайно, моральної самооцінки. Дія таких опосередковуваних чинників пригуплює здатність до самоспостереження, розкоординує самоконтроль, знижує самоаналіз, несприятливо впливає на саморефлексію. В дієй формується й усталюється загальна психологічна амбівалентність, фоном якої виступають негативні відтінки афективності, що сповільнюють і ускладнюють самоприйняття. Безперечно, це позначається на формуванні моральної самооцінки дітей, ускладнюючи шляхи її адекватного набуття.

Тому не дивно, що до другого фактора (5-ї класи), названого “конформно-альтруїстична самозакоханість”, теж увійшли показники з протилежним семантичним навантаженням.

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

Поряд з “упевненістю – самовпевненістю – самозакоханістю”, “скептицизмом – упертістю-негативізмом”, “вимогливістю – непримиренністю – жорстокістю” межують “слухняність – довірливість – залежність”, “добросердечність – несамостійність – конформність”, “безкорисливість – чутливість – жертвовність” (усі зі знаком “+”). Бажання і потреби дівчаток-підлітків у самопізнанні та самоприйнятті, як бачимо, значною мірою конформні, несамостійні й залежні від зовнішніх чинників.

У другому факторі (9-і класи) під назвою “самооцінна тривожність” на чільне місце висуваються такі показники, як “залежність”, “уникнення боротьби”, “добросердечність – несамостійність – конформність”, “безкорисливість – чутливість – жертвовність”, “самооцінна тривожність” (зі знаком “+”) і “прийняття зовнішності”, “ставлення до виконання справ” (зі знаком “-”). Посилена залежність старших підлітків заважає повноцінній самоакцептації та ще й супроводжується значним підвищенням самооцінної тривожності, впливаючи на ставлення до виконання справ і на прийняття своєї зовнішності.

Другий фактор (міська середня школа 5, 6, 7, 8, 9 класи), що, до речі, названий “самоприйняття зовнішності”, вмістив деякі вже добре відомі показники: “прийняття зовнішності” (зі знаком “+2”) та “безкорисливість-чутливість – жертвовність”, “уникнення боротьби”, “добросердечність – несамостійність – конформність” (зі знаком “-”).

Отже, самоприйняття дівчаток-підлітків з різних типів шкіл має спільну тенденцію до конформного типу розвитку. Спроби дівчаток реалізувати свій альтруїзм, пізнати свою сутність та сутність інших людей, підвищити моральну самооцінку, прийняти свою зовнішність, зрештою самозакохатись з метою самоствердження серед однолітків прямо залежать від реакцій, установок і оцінок довколишнього соціуму й характеризуються значною полізалежністю.

Отримані результати перекликаються з положеннями нашої концептуально-теоретичної моделі становлення особистісної самоакцептації в підлітковому віці, в яких стверджувалось, що самоприйняття дівчаток-підлітків властиві такі особливості, як поступливість до нав’язування думок і оцінок іншими, упередженість і несамостійність суджень та самооцінок, відсутність альтернатив у власних і привласнених (зовнішніх) оцінках тощо. Аналіз показників другого фактора якраз і виступає конкретним підтвердженням окреслених теоретичних засад нашого дослідження психологічних особливостей

розвитку самоакцептації та моральної самооцінки в дівчаток підліткового віку з різнотипних освітніх закладів.

Показники третього фактора “добросердечність – несамостійність – конформність”, “безкорисливість – чутливість – жертвовність”, “залежність”, “поведінка”, “уникнення боротьби”, який умовно названий нами “альтруїстична конформність”, ідуть неначе в унісон з показниками другого фактора (проте всі зі знаком “+”). Інтерпретація їхнього семантично-змістового навантаження лише підтверджує особливий конформізм самоприйняття дівчаток-підлітків.

До речі, серед показників третього фактора (міська середня школа 5, 6, 7, 8, 9 кл.) під назвою “конформно-випадкова акцептація” стрижневими є “залежність” і “випадковість” (зі знаком “+”), що теж можна розглядати як підтвердження.

Дуже цікавою видається взаємодія між показниками третього фактора (5-і класи), що названий “самооцінно-тривожна незалежність”, і показниками третього фактора (9-і класи) під назвою “завульовано-показний спокій”. Якщо в першому випадку п’ятикласниці проявляють уникнення боротьби і хочуть досягнути особистісної незалежності, правда, зі знаним рівнем самооцінної тривожності, то в другому випадку дев’ятикласниці виказують лише проблеми, пов’язані з тривожністю (показники – “загальна тривожність”, “міжособистісна тривожність”, “шкільна тривожність” (усі зі знаком “-”).

Отже, дівчаткам-підліткам з різних типів шкіл властиве маскування конформної суті основних складових власної самоакцептації. Це супроводжується підвищенням усіх видів тривожності і небезпечне можливістю розвитку соціальної мімікрії та пристосовництва, а значить – і неякісної самоакцептації, неадекватної моральної самооцінки та Я-концепції.

Четвертий фактор, що названий “жадана незалежність” містить показники “незалежність” (зі знаком “+”) та “міжособистісна тривожність” (зі знаком “-”). Даний фактор ілюструє основну тезу загальновідомих психологічних положень про те, що основною потребою підлітка є потреба автономізації та сепарування, а одним із основних новоутворень – почуття дорослості й самостійності. Активізація спроб самоусвідомлення, нагальне бажання відокремитись від маси, вирізнити й продемонструвати свою “самість”, унікальність і оригінальність зумовлюють розвиток у підлітка прагнення до особистісної самостійності та незалежності.

До четвертого фактора (міська середня школа 5, 6, 7, 8, 9 кл.) за назвою “самооцінна тривожність”

САМОАКЦЕПТАЦІЯ ЯК ЦІННИСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ САМООЦІНКИ ДІВЧАТОК-ПІДЛІТКІВ З РІЗНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ)

увійшли три показники: “самооцінна тривожність”, “незалежність”, “залежність” (усі зі знаком “+”). Нам видається, що їх найлогічніше інтерпретувати як прояв дівчатками-підлітками значної самооцінної тривожності через конфліктність різновекторного характеру між тенденціями “залежність – незалежність”.

Підлітки тяжіють до сприймання зовнішніх оцінок і впливів як норми, тому їм дуже важко будувати свою самоакцептивну стратегію за типом рішучості й самостійності. Звідси високий рівень тривожності щодо власних якостей і невпевненість у формуванні моральної самооцінки.

Четвертий фактор (5-ї класи) (“когнітивно-самооцінна тривожність”) містить показники, що засвідчують тривожність дівчаток-підлітків з приводу власної самооцінки та шкільних справ (показники “загальна тривожність”, “шкільна тривожність”, “самооцінна тривожність” (усі зі знаком “+”).

Однак у четвертому факторі (9-ї класи), що названий “комунікативно-самоствердуюча акцептація”, основними показниками є “лідерство – владність – деспотизм”, “незалежність”, “комунікативність”, “прийняття зовнішності” (останній зі знаком “-”). Спостерігаємо прогресування тенденції дівчаток-підлітків до повноцінної самоакцептації, що можлива насамперед за умови окремого, індивідуального й незалежного шляху і способу особистісного розвитку.

Висновки. Унаслідок проведеного факторного аналізу вичленувалася значна кількість факторів, однак найістотніше семантичне навантаження припало на чотири перші, тому якраз вони отримали умовні назви і були піддані інтерпретації, що дозволило з’ясувати найтиповіші та найхарактерніші психометричні індикатори самоакцептації дівчаток-підлітків з різнотипних шкіл. Їхня наскрізна генетична спорідненість дала змогу отримати об’єктивні результати, що різнобічно висвітлюють розвиток і функціонування самоакцептації та моральної самооцінки як важливих компонентів самосвідомості особистості.

Водночас деякі випадки перебування факторів або окремих показників у відносній чи явній опозиції, їхня заміна місцями, явища інтерферентної взаємодії лише підкреслюють складність і неоднозначність процесу розвитку самоприйняття й моральної самооцінки в дівчаток підліткового віку залежно від тих чи інших соціально-психологічних детермінант.

Значний вплив на становлення самоакцептації

та моральної самооцінки дівчаток-підлітків мають гетерохронні зміни, що засвідчують зовнішній (психосоматичний, пубертатний, морфологічний, конституційний та ін.) і внутрішній (поглиблення самоусвідомлення, розгалуженість самоаналізу, зміцнення самоствердження, вдосконалення саморегуляції тощо) особистісний розвиток.

Вичленування основних факторів і їхня номінація дозволили розкрити структурні різновидові зв’язки між базальними складовими самоприйняття і самооцінювання дівчаток-підлітків. Значною мірою проявились внутріструктурні латентні ознаки, що дозволило ширше й осягніше пізнати феномен підліткової самоакцептації, зокрема в осіб жіночої статі. Показники основних факторів послужили своєрідним матеріалом для з’ясування й аргументування дії механізмів самоприйняття, дозволили відстежити певні мотиваційні тенденції творення дівчатками власного образу Я, всієї Я-концепції. Діапазон найвищих факторних навантажень дозволив отримати доволі цілісне уявлення про психологічні особливості розвитку самоакцептації в дівчаток-підлітків з різних освітніх закладів.

Загалом, результати факторного аналізу, їхня якісна інтерпретація дали підстави вважати самоакцептацію та моральну самооцінку вкрай важливими компонентами самосвідомості особистості в підлітковому віці.

1. Алексєєва М.І., Насонова О.Б. Внутрішньосімейна взаємодія та самоакцептація підлітків // *Психологія: Науково-метод. зб.* – К.: Освіта. – Вип.40. – 1993. – С. 63 – 73.

2. Гошовська Д. Вплив моральної самооцінки сучасних підлітків на успішність їхньої соціалізації // *Збірник матеріалів 3 Міжнародної науково-практичної конференції “Молодіжна політика: проблеми та перспективи” 10–11 березня 2006 р., м. Дрогобич.* – Дрогобич – Львів: Вимір, 2006. – С.110 – 113.

3. Гошовська Д. Проблеми моральної ідентифікації сучасних підлітків у контексті генетичної психології // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Генеza буття особистості” (грудень, Київ).* – К., 2006. – С.116 – 124.

4. Гошовська Д. Психологічні особливості моральної самооцінки підлітків та умови її гармонійного розвитку // *Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні. Збірник матеріалів другої міжнародної науково-практичної конференції.*

ЦІННІСНА ДИХОТОМІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

– Дрогоби́ч: Коло, 2005. – С.283 – 292.

5. Гошовська Д. Психологічні особливості розвитку самоакцептації в дівчаток підліткового віку. Методичний посібник. – К.:

ТОВ “Міжнар. фін. Агенція”, 1997. – 24 с.

6. Лоулі Д., Максвелл А. Факторный анализ как статистический метод. – М.: Мир. – 1967. – 144 с.

Ярослав Гошовський, кандидат психологічних наук, доцент

кафедри практичної психології

заступник декана соціально-гуманітарного факультету

з наукової роботи і міжнародної співпраці

Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка

ЦІННІСНА ДИХОТОМІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Стаття розкриває психологічну специфіку ціннісної дихотомії особистості внаслідок дії чинників екстремальної депривації. Проаналізовано суть окреслених феноменів і стверджено необхідність ресоціалізації депривованої особистості та корекції її деструктивних психологічних станів.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес перекодування депривованої особистості у видозмінене (або й спотворене) нормативно-культурологічне довкілля сучасного трансформаційного українського соціуму активно впливає на її загальноособистісний комфорт як на рівні міжособистісних взаємин, так і в площинах індивідуального самоосмислення та різновекторної самореалізації. Контекст фундаментальних проблем депривованої людини охоплює “дихотомію особистості” (за Е. Фроммом), яка існує в “розколотій цивілізації” (за Н. Скоттою), де макро- та мікросвіт зазнає численних деформацій економічного, політичного, морального, ментального та іншого характеру. Безперечно, у поліпшенні стану справ вирішальну роль повинні відігравати науки людинознавчого циклу, насамперед психолого-педагогічні галузі, наситивши ситуацію морально-особистісної амбівалентності і розщепленості інноваційними виживальними тактиками і стратегіями, потужними ресоціалізаційними технологіями [3, 4, 5, 6]. Адже матеріально-духовний вакуум депривованих людей є плідним ґрунтом для культивування викривлених і спотворених цінностей, які ускладнюють онто- й соціогенез особистості та суттєво гальмують її успішну ресоціалізацію.

Звісно, пересічна людина “перехідного часу” зазнає різнотипного впливу деприваційних факторів, а її аксіологічний тезаурус наповнений різноякісними вартостями, які досить часто можуть бути кардинально протилежними. Такий

ціннісний спектр в умовах бурхливої трансформації нашого суспільства набуває особливої актуальності, зокрема на чільне місце висуваються питання, спричинені психологічними особливостями й дисфункціями життєснування значної кількості людей, переживання ними складних маргінально-адаптаційних станів до швидкоплинних і мінливих реалій буття внаслідок потужного впливу деприваційних факторів. Поляризація та роздвоєння цінностей призводять до девіантного модусу поведінки особистості. Серед численного різномаяття типів депривації (психічна, соціальна, сенсорна, материнська, родинна, сімейна, сексуальна, гендерна, комунікативна, інформаційна, перцептивна, когнітивна, афективна (емоційна), економічна (матеріальна), тотальна/парціальна (часткова), перманентна, просторова (локомоційно-кінетична, рухова, пересувальна), моторна, харчова, тактильно-кінестетична, латентна (прихована, замаскована), зовнішня/внутрішня, темпоральна (часова, рання/пізня), експериментальна, рольова, закладова, субетнічна, депривація сну та ін), вичленуваних нами на підставі теоретико-емпіричних підходів до вивчення цього феномену, особливою актуальністю відзначається *екстремальна депривація* [3, 4].

Соціально-економічні умови трансформаційного суспільства (явне чи латентне безробіття, соціальна незахищеність, стагнація влади тощо) вже самі собою є фактором ризику, екстремальним випробуванням для значної кількості громадян. Однак типовим спектром